
P r i n o s i

UDK: 322(497.5)

Stručni članak

Primljeno 9/2003.

ŠTO JE KLERIKALIZAM?

Živan Bezić, Split

Sažetak

Pisac ispituje značenja riječi klerikalizam. Zatim ispituje njegovo porijeklo i povijest u svijetu i Hrvatskoj. Naposljetku pruža neke smjernice za deklerikalizaciju.

Ključne riječi: kler, klerikalac, klerikalizam, Narod Božji, ustroj Crkve, laikat, deklerikalizacija.

Među mnogim riječima što se često upotrebljavaju u hrvatskome, kao i u međunarodnom govoru i literaturi, jest i lexik klerikalizam. To što je često spominjan, nije nikakvo čudo, ali činjenica da je često spominjan u krivom značenju, to već znači veliku nepriliku i za jezik i za pojam. Zbog njegove krive uporabe nastaje zabuna u priopćavanju i "šum" u ljudskoj komunikaciji.

No najveća je nevolja kad se taj izričaj ne samo suvišno rabi nego i zlo-rabi. Ponekad iz neznanja, a ponekad i namjerno, odnosno zlonamjerno, iz ideoloških i političkih razloga.

Stoga će biti jako korisno potražiti njegovo pravo značenje i utvrditi njegovu pravilnu upotrebu.¹

¹ Cl. Bressolette, *Le pouvoir dans la société et dans l'Eglise*. Cerf, Paris, 1984; J. Hamer, *L'Eglise est une communion*. Cerf, Paris, 1962; R. Minnerath, *Jésus et le pouvoir*. Beauchesne, Paris, 1987; L. Sartori i dr., *Teologia politica*, EDB, Bologna, 1991.

PODRIJETLO RIJEČI

U tome će nam najbolje pomoći otkrivanje njezina porijekla (etimologija), njezina točnoga značenja (semantika) i stvarne uporabe u prošlosti i sadašnjosti (lingvistička pragmatika, socijalna lingvistika).

Što se tiče podrijetla termina klerikalizam, ono je dobro poznato i tu nema nikakvih dubioza. Riječ nam dolazi od grčke imenice κληρος, koja je preko latinskoga "clerus" dospjela i u hrvatski jezik, ali u skraćenom obliku *kler*. *Kleros* doslovno označuje ždrijeb ili kocku, kojima su se stari Heleni služili u igri, ali i u poslovno-izborne svrhe. Tako su npr. ždrijebom birali jednu od više stvari koje je trebalo podijeliti, dio baštine ili dodjelu neke javne službe. Ta se je praksa koristila i na religioznom području kod izbora vjerskih službenika.

Takav način dodjele službi ili biranja službenika potvrđuju i *Djela apostolska* (1,26). Izabrani je bio zadužen nekim posebnim crkvenim poslom, a uvođenje u službu se je popraćalo određenim liturgijskim obredom (ređenje). Nakon toga izabranik postaje klerik, duhovnik ili svećenik (*sacerdos*). Svi svećenici skupa se nazivaju kler ili svećenstvo (koje opet ima svoje stupnjeve: diaconus, presbyter, episcopus).

Ime *klerik* (κληρικός, clericus, clergyman) nosi muškarac koji je primio obred tonzure (danas đakonata), oblači se posebnim haljinama i odsele pripada kleričkom staležu (*status clericalis, clergy*).² Odatle termin *klerikat*, koji ima dvostruko značenje: a) pripadništvo kleričkom staležu i b) mjesto, zgrada, gdje se mladi klerici pripravljaju za buduću službu.

Uz gore navedene izričaje s vremenom su nastale izvedenice s negativnom konotacijom, kao npr. *klerikalac*, tj. zagriženi klerik, vjerski politikant ili onaj laik koji je previše navezan na kler i Crkvu. *Klerikalan* je onaj koji posjeduje svojstva klerikalca, a *klerikalizacija* je proces sakralizacije ili pocrkvenjivanja svjetovnjaka ili onoga što je svjetovno (sekularno).

² Većina hrvatskih i stranih rječnika zna samo za djelomično značenje riječi klerik: pripravnik ili kandidat za svećeničku službu, pitomac, te još: bogoslov(ac), student teologije.

ČEMU KLERICI?

Prije nego dođemo na sam klerikalizam nadaje se pitanje: zašto su i kako nastali u Crkvi klerici? Tri su glavna razloga postanka klera. 1. društvena potreba općenito, 2. potreba religioznog vodstva i 3. hijerarhijsko uređenje Crkve.

Ne samo Crkva nego i svaka ljudska zajednica ima potrebu vodstva (*leadership*). Što je veća i raširenija, to joj je blagodat vodstva i više potrebna. To osobito vrijedi za jednu tako golemu vjersku zajednicu kao što je Kristova Crkva. Njoj je jedinstvo vjere, morala i skladnog poredka neophodno nužno, te se je i posljednja Isusova molitva odnosila upravo na jedinstvo vjere, vjernika i cijele Crkve.

Semiološki i psihološki je razumljivo da vođe u svakoj, a naročito u religioznoj, zajednici budu vrijedni i časni ljudi koji će uživati povjerenje zajednice, svima biti uzor zajedništva i k tome sposobni da joj budu na čelu. Ukratko, moraju biti kvasac u tijestu, kako veli Evanđelje, *elita* u masi, dakle klerici, tj. izabrani. Povijest, antropologija, psihologija i sociologija nam dokazuju da su mogla prosperirati samo ona društva i organizacije koje su se oslanjale na svoju elitu. Ona čuva i drži društveno tkivo u dobrom zdravlju. Uostalom, i za vještinu vodstva trebaju ljudi koji su u tome stručnjaci ili specijalisti.

Konačno, kako nas uči teologija, Crkva je entitet sui generis, jedna sasvim posebna zajednica, osnovana za sasvim posebne svrhe. Iz Objave znamo da je ona ustvari Narod Božji te je stoga *hijerarhijski* strukturirana. Istina, u Crkvi su svi njezini udovi jednakopravni i jednako vrijedni poštovanja, no nisu i ne mogu biti svi i u svemu jednaki. Razlika među kršćanima ne leži na ontološkoj bazi, kao da bi bili različiti stoga što su kršćani. Svi su oni jednako krštenici i kršćani, a razlika počiva na službeničkoj, sakramentalnoj i deontološkoj razini.

Naime, kršćanski se vjernici međusobno razlikuju po liniji 1. službe u Crkvi, 2. primljenih sakramenata i 3. položenih zavjeta. Kako u Crkvi postoje mnoge i razne službe, ne mogu svi i sve istodobno raditi te i u njoj postoji podjela rada, kao što veli sv. Pavao. Svaki član angažiran u Crkvi treba da zna svoj posao i da se ne petlja u tuđi. Budući da svaki posao ima svoje ime, i sam poslanik po njemu dobiva svoj funkcionalni nazivak.

Kako su sveti sakramenti ustanovljeni kao izvanredna pomoć u životnim zadaćama, bilo je potrebno da se onima koji su radikalno i potpuno predani službi crkvene zajednice ponudi i posebna

sakramentalna pomoć, što je i učinjeno ustanovom sakramenta svetoga reda (*ordo, ordinatio*). Dakako, nosioci svećeničkog reda nisu se našli na ulici, već su u tu svrhu bili posebno birani i stručno osposobljeni. Takva služba i njezini službenici nazivani su, što je razumljivo, i odgovarajućim terminom: klerici, kler, klerikat.

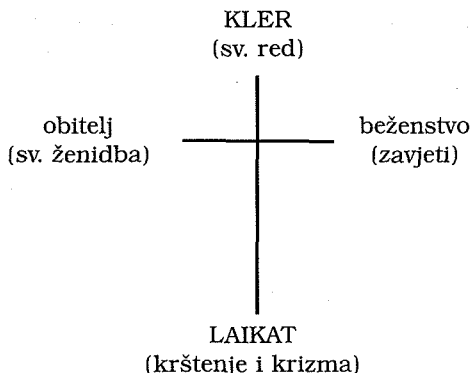
Već u prvim stoljećima se je u Crkvi pojavio poseban stalež, kojemu nije u prvom redu bila svrha izravna pomoć Crkvi u njezinu pastoralu, već vlastito usavršavanje i posvećivanje. Stoga su se pojedinci povlačili iz svijeta (monasi, pustinjaci, anahoreti) i živjeli po evanđeoskim savjetima strožim redom i pravilima (redovnici), na što su se obavezivali posebnim zavjetima. Nosili su zajedničko ime redovnici, a većinom su bili iz redova laika. Najprije rijedko, a kasnije sve češće, pored zavjeta su primali i svećenički red da bi mogli korisnije služiti Narodu Božjem. Redovnici mogu pripadati i laičkom i kleričkom staležu.

Svi udovi Crkve imaju isto poslanje – slaviti Boga i truditi se o vječnome spasu. Stoga su u tom smislu svi svećenici i uživaju tzv. *opće svećeništvo (sacerdotium commune)*. To svjedoči i Kristov namjesnik i poglavar cijele Crkve kad piše svim kršćanima: "Vi ste izabrani rod, kraljevsko svećenstvo" (1 Pt 2,9). Oni pak koji svoj život potpuno darivaju službi Crkve i to služenje uzimaju kao jedini životni zadatak svetim redom primaju *službeničko svećeništvo (sacerdotium ministeriale)*, koje je i službeničko i službeno.

U tom se je smislu razvijala i ondašnja eklezijalna nomenklatura. Svi su kršteni samo jedan Narod Božji (λαὸς Θεοῦ), i oni koji su kršteni i oni koji su zaređeni. Dakle, i tzv. laici i tzv. klerici, svi su oni najprije i zapravo pripadnici Božjega naroda, tj. u crkvenom rječniku laici. Oni pak koji su se doživotno i sveživotno posvetili Bogu preko svećeničkog reda - ostajući dakako laici - dobivaju još i ime svećenici, odnosno klerici. Oni su posvećeni ne za sebe, već za pastirsku pomoć laicima, braći i sestrama u Isusu Kristu.

Na taj način je Crkva hijerarhijski ustrojena. Njezina se *hijerarhija* temelji na dvjema činjenicama. Prvo: što dolazi od Boga i ustanove Kristove, drugo: što ona vodi narod Bogu i svojim poslanjem i svojim apostolatom. U tom apostolatu klerici snose glavni teret rada i ključnu ulogu. H. Urs von Balthasar je crkveno ustrojstvo, sazdana na temelju sakramenata, prikazao u obliku križa:³

³ *Communio*, br. 5, g. 1985., str. 385.

Svaki krak može zatajiti te onda postati najtežom patnjom križa. No najteži križ prouzrokuju defekti, promašaji i zlorabe svećenstva u bilo kojem obliku, a naročito u grijehu klerikalizma.

LEPEZA ZNAČENJA

Kler je, dakle, nositelj i voditelj crkvene misije i apostolata. Budući da su i klerici samo ljudi, razumljivo je da u svoj rad unose i svoje ljudske slabosti. Kako oni u Crkvi uživaju vodstveni položaj, nije čudo da se u nekima od njih pojavi, a u onima koji su tome skloni, učvrsti, napast gospodarenja i dominacije nad slabijima.⁴ Tu se krije i prvi uzrok klerikalizma.

Najopćenitije rečeno, klerikalizam je prevlast klera u Crkvi i društvu. No, ustvari klerikalizam ima više oblika, već prema tome na kojem se području crkvenog i društvenog života pojavi.

a) Gledajući *semantički*, klerikalizam je svaki exces ili izkorak u javnim kleričkim postupcima. To pokazuje i sam završetak riječi, tj. "izam". Ovaj nastavak daje svom korijenu ton isključivosti, usko-grudnosti i monopola, uz dodatak fanatizma. Tako se npr. inače draga riječ nacija može razviti u smjeru nacionalizma ili, još gore, nacizma i rasizma. Dočetak -izam uvijek označuje neko pretjerivanje i ekstremizam. Tako je termin klerikalizam već sam po sebi nešto negativno.

b) Kada to primijenimo na *teološko* polje, pozitivni fenomen klera, potreban i koristan Katoličkoj crkvi, dobiva negativnu konotaciju pretjerane vlasti u Crkvi ili njezinu zlouporabu. Teologija

⁴ Toj su dominaciji kumovala opet dva glavna razloga. Jedan je dobronamjeran: težnja svećenika da među pastvom osiguraju ispravne zasade vjere i morala. Drugi je psihološki: užitak u stečenoj vlasti ili ugledu, zadovoljstvo u gospodovanju.

priznaje i hvali samu ustanovu klerikata, ali osuđuje njegovu deformaciju u obliku klerikalstva. U kršćanstvu kler postoji jedino u svrhu služenja Bogu i ljudima. Svećeništvo je u biti s l u ž b a, a ne gospodstvo. Stoga je ispravni teološki zaključak: kler da, klerikalizam ne!

c) Ekleziologija je dio teologije, pa kad prijedemo na *ekleziološki* aspekt svećeništva i svećenstva, jedno i drugo je golemo blago Crkve, ali čuvano u slabim ljudskim rukama. Svećeništvo je posrednička služba koju je Krist ostavio svojoj Crkvi i njezinu svećenstvu, koje se nalazi u trajnoj opasnosti da se pretvori u zasebnu klasu vjernika. No, iako su klerici izdvojeni za punu i specijalnu službu Crkvi, niti su oni klasa, niti je Crkva klasno društvo. Sasvim je kriva ona srednjovjekovna izreka "Duo sunt genera christianorum. clerici et laici".⁵ "Genus christianorum" je jedan jedini, no u njemu su vidljiva dva sloja ili staleža, laički i klerički, ali oba jednakopravna i s istim dostojanstvom djece Božje. Oba suštinski nadopunjuju i povezuju jedan drugoga.

d) Sa *sociološkog* vidika kler je oduvijek predstavljao poseban stalež u Crkvi i u društvu općenito. Tako je to bilo i u drevnim poganskim religijama, a jednako je ostalo u judaizmu i kršćanstvu. Kler je redovito bio privilegirani sloj dostojanstvenika, bilo u starom robovlasničkom bilo u feudalnom sustavu, što je u manjoj mjeri ostao i do danas. Povijest pozna razdoblja kad su klerici, svejedno koje religije, dijelili vrhovnu moć u državi i javnome životu. To je bio socijalni klerikalizam na terenu i s pravom sociološki stigmatiziran.

e) Od samih svojih početaka Crkva se je trudila oko *odgoja* svoga klera. Taj se je odvijao u dva smjera: najprije čudoredne formacije svećenika da bi mogli biti revni i uzorni pastiri Kristova stada te u smjeru njegove izobrazbe ili školovanja. Ovo se školovanje nije ograničavalo samo na teologiju, već i na opću izobrazbu. U srednjem su vijeku klerici bili jedini školovani sloj u Europi i drugdje, pa im se njihovom kulturom nije bilo teško nametnuti i malome puku i nepismenom plemstvu. Takva je kulturna supremacija, dakle vrsta klerikalizma, davala svećenstvu golemu moć u društvu. U to je doba naziv laik stekao negativan prizvuk neuka, nepismena i zaostala čovjeka.

f) Kao što se je klerikalizam, barem djelomice, pretvorio u neku ideologiju, bilo je razumljivo da su se pojavile i suprotne tendencije, koje su s *ideološkog* stanovišta pobijale pozicije klerikalizma.

⁵ "Dva su roda kršćana: klerici i laici."

Zdrava socijalna načela ne mogu nikako odobriti društvene nepravde i nejednakost građana. Golemi crkveni posjedi te bogatstvo klerika i redovnika mogli su uroditi samo osjećajima ogorčenosti naspram bogatuna koji "nisu ništa radili". Bogati su klerici bili zapravo nazovi-kršćani, bez evandeoskoga duha, sablazan za gladni puk te glavni uzročnici protuklerikalstva.

Kako je klerikalizam potirao i vjerske osjećaje bratstva i kršćanske ljubavi, naišao je u laikatu na odpor i protimbu. Rodio se je suprotni trend laicizma i neprijateljstva prema kleru, Crkvi i vjeri uopće. Klerikalizam je postao kontraproduktivan te uzročnik hereza, odpada i ateizma. Kulturna dominacija klera u znanosti, prosvjeti i školstvu morala je ploditi sekularizacijom i protuklerikalizmom. Bogata klerikalna Crkva mogla je biti samo naličje kraljevstva Božjega na zemlji.

g) Od svih značenja što se kriju u nazivu i pojmu klerikalizma, ipak pretežitu ulogu igra *politički* moment. Klerikalizam se je upadno udomio najviše u političkoj sferi života. Budući da su vlast i moć u svakom društvu s jedne strane poželjni (legalitet, vlastoljublje), a s druge strane zazorni i mrski (potlačeni, odbačeni, opozicija), razvile su se dvije suprotne tendencije. Na strani klera težnja za dominacijom, dakle klerikalizam, a na strani intelektualaca i puka potreba prokazivanja tog istog klerikalstva i borba proti njemu (antiklerikalizam, laicizam). Politički je klerikalizam ljudima najviše upadao u oči i najviše ih iritirao zbog povrede njihovih građanskih prava. Klerikalizam ne poštuje tuđu slobodu i pravo na samostalnost.

U XX. stoljeću, kad je nastao žestoki sraz totalitarnih ideologija fašizma i komunizma, ovi posljednji – a to je bio slučaj i kod nas – skovali su izraz klerofašizam i pripisali ga gotovo svim vjernicima, osobito organiziranima.

Kako vidimo, klerikalizam se očituje u više specifičnih sfera i ne znači uvijek isto. Naročito strši u Crkvi kao prevlast klera nad laicima, u društvu kao feudalno iskorištavanje kmetova i sirotinje te u politici kao pokušaj dominacije klerika u javnom životu. Široka bi definicija klerikalizma mogla glasiti: *klerikalizam je prevlast klera u Crkvi i društvu*. No, kad se radi o konkretnim slučajevima, gornju odrednicu treba potanje specificirati s obzirom na područje na koje se termin odnosi.

Nipošto ne može biti točna definicija klerikalstva kao punog angažmana klerika u službi Crkve. "Full-time – occupation"⁶ nije glavni

⁶ R. Kleiner u: *Theologisch-praktische Quartalschrift*, br. 2, g. 1969., str. 104.

razdjelnik između klerikata i laikata, nego sakrament svećeničkog reda. Klerikalizam nastaje kad se podcjenjuju sve ostale službe i aktivnosti u crkvenoj zajednici i paradira vlastitom supremacijom.

KLERIKALIZAM U POVIJESTI

Premda se klerikalstvo najviše predbacuje kršćanstvu, poglavito Katoličkoj crkvi, ono je vazda postojalo od samog početka čovječanstva u svim religijama prapovijesti i povijesti. Iako stare religije nisu posjedovale zaređeni kler u strogom smislu riječi kao kršćanstvo, u širem smislu toga pojma nikada nije postojala nikakva konfesija bez duhovnih posrednika, nosili oni ne znam kakvo ime. I poganski je svijet poznavao kategoriju vjerskih službenika, koji su trebali povezivati zemlju i nebo, ljude i božanstvo.

Drevni Egipat je bio religiozna zemlja u kojoj je svećenička kasta uživala veliki ugled i vlast. Obično su faraoni nosili naslov "svećenika kralja". Luxuzni hramovi i bogati vjerski obredi bili su posao svećenika. Makar se izmjenjivale dinastije i oblici kulta, svećenici su stalno prezentirali vjerski i zagrobni život. Indo-iranski zoroastrizam u njegovoj borbi protiv zla predvodili su magi. Sve su mezopotamske religije i mitovi poznavali i priznavali ulogu svećenika, naravno, pod raznolikim imenima.

Na indijskom podkontinentu hinduizam se je razvio u više oblika, ali u svima svećenici stoje na čelu kastinske ljestvice (brahmani, gurui, redovnici, askete i sl.). Budizam možda i nije religija, ali je divinizirao svog utemeljitelja i stvorio prosjačke i hramske redovnike te brojne jogine. Tibetanski lame drže svu vlast u zemlji. Kineske religije prakticiraju kult predaka i mudraca te imaju svoje mandarine s golemom moći. Japanski šintoizam nema službenih žreca, ali su budisti poklonici samuraja.

Naši zemljopisno najbliži susjedi u staroj Heladi i Italiji, kao mnogobošci, štivali su mnoštvo bogova, kultova i hramova, o kojima su se brinuli brojni svećenici (*hijereus*, *sacerdos*). Premda je kod njih religija bila pod državnom zaštitom, njihovo svećenstvo nije posjedovalo veliki utjecaj na javni život. Više se je slušalo čarobnjake, proroke i gatare (*auguri*, *vates*) nego svećenike. Časna je iznimka, gotovo klerikalnog tipa, bio *Pontifex maximus*, osobito ako je bio konzul ili imperator.

Sadržajno i genetski bliži su kolijevci kršćanstva Židovi i Arapi na granici Azije i Afrike. Kao monoteisti židovi imaju samo jedan hram i jedno svećeničko pleme (leviti), ali i mnogobrojne rabine po

sinagogama kao učitelje Tore. Proroka više nemaju. Njihovi susjedi Arapi su pripadnici islama, koji nema službenoga klera, ali su unatoč tome najklerikalnija vjera u svijetu. Njihovi kalifi, ajatolasi, imami, mule, derviši, muftije i hodže vrše punu vjersku i svjetovnu vlast među muslimanima. Tamo se teokracija uzima ozbiljno, a zastupaju je mali bogovi na zemlji.

Animističke religije Azije i Afrike, a nekoć i obiju Amerika, vjeruju u duhove (predaka), dobre i zle, pa gonjeni strahom i praznovjermjem žive pod utjecajem vračeva, za koje drže kako imaju moć nad tamnim silama demona, vampira i vukodlaka. Već prema jeziku, kulturi, rasi i vjeri oni nose razna imena (šamani, žreci, vračevi, vidari, travari, gatari, čarobnjaci, vidovnjaci, plemenski starješine i sl.) te uživaju veliki prestiž među pukom, a ponegdje imaju i golemu moć. I tu je na djelu klerikalizam bez klerika.

Posredništvo između Boga i ljudi pozna svaka religija. Ono se očituje pod raznim imenima i u nejednakoj mjeri. Premda je svim tim posrednicima teško dati ime klerici, ono što oni rade kada prelaze granice svojih ovlasti i zlorabe ih u vlastitu korist i za gospodstvo nad masama, mogu se "cum grano salis" nazvati klerikalističkima, a njihova rabota kao klerikalizam.

KRŠĆANSKI KLERIKALIZAM

Ipak su izrazi kler, klerik i klerikalizam iznikli na kršćanskom tlu, imaju crkveni okus i pripadaju kršćanskoj nomenklaturi. Stoga postoji i kršćanski klerikalizam.

Što se tiče uloge klera u prvobitnoj Crkvi, ona je izgledala ovako:

Crkva je dakle narod Božji (laikoi a na latinskome "Christifideles laici").⁷ U načelu su svi kršćani jednaki pred Bogom i ljudima, ali u crkvenoj zajednici obavljaju različite službe i žive sakramentalni život na drugačiji način. Sam izvor svećeničke službe je u sakramentu sv. reda (*ordo*, *ordinatio*), koji legitimira podpuni angažman u Crkvi. Petrovu službu vodstva cijele Crkve naslijedili su rimski biskupi ili pape. Apostolsko je djelovanje prešlo na biskupe, koji su zbog rasta Crkve postajali sve brojniji da bi mogli biti na čelu svih kršćanskih regionalnih zajednica. Prezbiteri (doslovno poglavari) su s vremenom

⁷ Osim nazivka laik u samim početcima Crkve rabili su se i drugi nazivi poput: sveti, vjernici, Kristov put, kršćani i sl. Kad se je crkvena terminologija pomalo ustalila, za obične je vjernike prevladao izraz laici, a za svećenike izraz klerici.

dobili ime svećenika (*sacerdotium*, *sacerdotes*) i upravljali su neposrednim kršćanskim mjesnim zajednicama (župe). Đakoni kao prvi pomoćnici biskupa i svećenika nisu mijenjali ime sve do danas.

Svi biskupi, svećenici i đakoni ulaze u svoju službu kroz sv. red, koji se prima postupno u više obreda, a njihovi se redovi zovu viši redovi. Suradnici hijerarhije u sporednim poslovima također primaju službu obredima nalik na sv. red u četiri stupnja, zvanima niži redovi, koji su poslije Koncila ukinuti. Svaki ređenik nosi ime klerika, a kao skup ređenika zovu se kler ili svećenstvo.

Zbog toga što i svi oni pripadaju narodu Božjemu stvarno ostaju i nadalje laici kao i svi ostali kršćanici. No zbog posebnih službi i uloga koje obavljaju u Crkvi, morali su dobiti i posebne nazive, koji su opet obuhvaćeni zajedničkim imenom kler. Usljed toga novog imenovanja i radi sakramentalnog i funkcionalnog razlikovanja, izdvojili su se imenom i nošnjom od običnoga crkvenoga puka. To je sve bilo u redu dok isto izdvajanje nije postalo odvajanje i u tome prešlo normalne granice.

A znalo je prijeći normalne granice zbog subjektivnih i objektivnih razloga. Subjektivni su razlozi ležali u visokom školovanju budućih svećenika, koji su u ono doba bili jedini obrazovani stalež, te u taštini, častoljublju i vlastoljublju nekih od njih. Klerička moć i ugled su na takve djelovali poput opijata. Na taj se je način rodio klerikalizam. Objektivni su se razlozi nalazili na strani većine laika koji prihvatit će nevaljale klerikalne postupke. Još veći poticaj klerikalizmu dale su neke vanjske okolnosti, a najviše sama državna vlast kad je, poslije dugih progona, počela tetošiti klerike.

Prvim takvim očitim nastupom klerikalizma može se smatrati čin službenog priznanja Crkve od strane rimskog cara Konstantina Velikog (god. 313.). Osim što je prihvatio katoličku vjeru, car je

obdario viši kler nekim državnim ingerencijama i mnogim povlasticama. I tako se je klerikalizam nadvio i nad neke društvene ustanove. Proces klerikalizacije kulminirao je nastankom papinske države, kad je papa postao svjetovni vladar, a klerici vodili glavnu riječ. Zanimljivo je da se je protuklerikalizam u Italiji razvio najviše baš na terenu bivše papinske države.

U feudalnom poredku srednjega vijeka klerici su – osobito biskupi i opati – i sami postali feudalci, tj. nosioci svjetovne vlasti s titulama knezova i grofova. Kad su neki carevi i kraljevi pokušali investiturom potpuno pokoriti sebi kler, a neki se klerici simonijom domoći te iste vlasti, u Crkvi se je porodila spasonosna reforma pape Grgura VII. No ona nije dugo trajala, vlast je ostala prevelika napast, a tadašnji društveni sustav joj je naveliko pogodovao. Materijalni znak kleričkoga gospodstva se je izkazivao u golemim crkvenim posjedima te plaćanjem “desetine” prihoda zemljoradnika, što se je produžilo sve do danas u redovini i crkvenom porezu.⁸

Protestantska reformacija i ostali njezini izdanci ustali su protiv vlasti klera, međutim su debelo promašili. Nisu izveli, što je najvažnije, nikakvu moralnu reformu, a društvenu su samo pokvarili. Ukinuli su svećenički red i raspustili samostane, ali su pastori i bez sakramenta sv. reda prakticirali staru vlast. Najgore se je dogodilo kad su prihvatili krilaticu “cuius regio illius religio” pa se ujarmili u vladarska kola. Mjesto “gospodara” u Rimu dobili su čitavu legiju domaćih feudalaca za stvarne gospodare. Tom se je protestantskom opcijom cezaropapizam poslije rimskog izdanja povratio u još gorem obliku.

Kod pravoslavaca se je zbilja gotovo ista stvar. Kao nacionalne crkve polako su klizile u nacionalni klerikalizam i međusobnu separaciju. Kako su im državni vladari bili vrhovni patroni i odobravali crkvenu upravu (npr. Staljin, Tito i njima slični su im određivali patrijarhe i episkope), cijeli je pravoslavni kler skrenuo u močvaru poslušnosti svjetovnim vlastima da bi i sami mogli funkcionirati kao vlast.

Većina kasnijih svjetovnih pokreta, poput prosvjetiteljstva, galikanizma, jansenizma, jozefinizma, sekularizacije, rastave Crkve i države, materijalizma, marxizma, pozitivizma i ateizma, pače i krvavih revolucija s klerocidom (Francuske, Oktobarske, Kineske i sl.), unatoč ogorčenoj borbi protiv svećenstva i vjere, nisu uspjeli

⁸ Među ostalim i zbog toga je u srednjem vijeku nastala izreka: “Juravit laicus clero: numquam tibi amicus ero” (Zakleo se laik kleru: nikad ne ćemo biti prijatelji).

izkorijeniti ni Crkvu ni njezinu hijerarhiju, a postigli su obratni učinak: samo su učvrstili klerikalizam na nov način. Stvarajući svoja režimska svećenička udruženja, oni su pokrenuli novi klerikalizam, s ateističkim, socijalističkim i komunističkim predznakom.⁹

Često se je klerikalizam gajio i na katoličkim vladarskim dvorovima. Zbog svojih zasluga u obrani vjere od muslimanskih Arapa, španjolski su kraljevi na neki način postali pokrovitelji Crkve i klera. Poslije su u borbi protiv komunizmu ustanici doveli na vlast generala Franca, koji je također bio sklon državnom klerikalstvu i doveo na vlast *Opus Dei*. U Austriji je zbog njezine katoličke tradicije vladar nosio naslov "apostolski car". Slični pokušaji restauracije crkvene prevlasti pojavljivali su se i u drugim zemljama, kao npr. u Irskoj i Portugalu.

Dobro je još navesti glavna obilježja kleričkog staleža, da bi se iz toga moglo bolje vidjeti u kojim se točkama klerikalizam daje jasno uočiti. To su: sv. red, izvor katoličkog svećeništva; služba sakramenata (neke mogu samo oni dijeliti i primati); školovanje, studij teologije, opća izobrazba, profesionalna stručnost, vjersko učiteljstvo (kod pape i koncila nepogrješivo *in fide et moribus*); vodstvo crkvenih zajednica; celibat, obavezan za katoličke svećenike zapadnog obreda; odijelo, specifično za klerike; častan i primjeren javni i privatni život (*decorum clericale*); neke povlastice (kako u kojoj zemlji i vremenu).

Kada klerik, bilo sam bilo kolektivno, prijeđe mjeru u vršenju koje od nabrojanih značajki ili monopolizira neku djelatnost u Crkvi i društvu, pada u manu klerikalstva.

KLERIKALIZAM U HRVATSKOJ

Konačno, naše posljednje pitanje: je li kada među nama Hrvatima postojao ili možda i danas postoji famozni klerikalizam?

U vrijeme pokrštavanja Hrvata (VII., VIII. i IX. st.) katolički je kler, u prvom redu benediktinci, vršio svoj evangelijski misionarski

⁹ Negativni plod klerikalizma bila su i brojna promašena svećenička zvanja. Mnogi su mladići dospjeli u svećenički stalež samo radi blagostanja i povlastica koje su ih u njemu čekale. To su dakle nezakonita djeca klerikalizma. Neki su od njih odpali (*apostate*) kad im se više nije izplatilo biti klerik, a neki su se ukopali u državni klerikalizam da bi dobili nove privilegije. Tako se je zbila i tzv. izdaja klerika (J. Benda: *La trahison de clercs*, gdje se francuska riječ *clerc* odnosi na intelektualce uopće).

rad kao svuda u Europi. Hijerarsi i kler, kao jedini učeni ljudi, obavljali su na kraljevskom dvoru te u svim krajevima domovine i profane političke poslove, koje za ono doba nipošto ne možemo zvati klerikalstvom, jer drukčije nije moglo biti. Hrvatski vladari obdaruju Crkvu mnogim materijalnim dobrima, i tu se već krije početak gospodarskoga klerikalizma.

Papa kruni hrvatske kraljeve i pruža im državne kvalifikative, odnosno sankcije, u čemu se može nazrijeti vanjski klerikalizam. U sukobu Grgura Ninskoga i latinskoga klera u Dalmaciji dade se vidjeti nacionalni odpor prema tuđinu, ali možda i osobne ambicije za crkvenu prevlast u Hrvatskoj. Vanjski klerikalizam postiže svoj vrhunac kada Zvonimir prihvaća vazalski odnos naspram Grgura VII. Crkvena je sinodalnost tada dobro razvijena, ali sve više klerikalizirana. Razvoj glagoljaštva stvara stanovitu napetost među hrvatskim klerom.

Od vremena Bašćanske ploče (XI. st.) hrvatsko svećenstvo stoji na čelu domaće kulture, književnosti, prosvjete i pismenosti. To bih tumačio radije kao dokaz ljubavi prema svome narodu i kršćanskoj uljudbi, nego kao neki kulturni hegemonizam. Svećenik Herman Dalmatin otvara seriju mnogih hrvatskih znanstvenih djelatnika iz kleričkih redova među Hrvatima. Ugarski kraljevi pokušavaju, naročito u Sjevernoj Hrvatskoj, staviti svoju ruku na vjersku ustrojbu. Bosanski "krstjani" zauzimaju ambivalentan stav prema crkvenoj hijerarhiji. Biskupi, kaptoli i samostani postaju najveći meceni u sferi umjetnosti (graditeljstvo, kiparstvo, slikarstvo, umjetnički obrt). Oni su začetnici hrvatskoga školstva, pisarni i ljekarništva. U to vrijeme velika naselja stječu status grada tek onda kad postanu biskupska sjedišta. Za humanizma i renesanse Crkva u Hrvatskoj podiže prve tiskare, crkvene su knjige prve tiskovine, a svećenici najčešći pisci i humanisti. Možemo li sve to ocijeniti kao nekakav klerikalizam?

U tuđinskim invazijama na hrvatsku zemlju (Mađari, Mlečani, Turci, Austrijanci), većina klera brani interese i slobodu svoga naroda i tako se nehotice angažira u politici. Biskupi često obnašaju bansku ili podbansku vlast. Neki i ginu u obrani domovine (Krbavska bitka 1493., Berislavić 1520.). Cijela Hrvatska postaje "antemurale christianitatis". U turskoj Bosni se uspijevaju održati jedino franjevci. Kasnije u razdoblju oslobođanja domovine oslobodilačke čete vode, javno ili tajno, mnogi svećenici (pop Mesić, Imbrišinović, Musić i dr.), što ne možemo nazvati klerikalstvom.

Biskup F. Vrančić izdaje prvi hrvatski rječnik. Isusovac B. Kašić sastavlja prvu hrvatsku gramatiku i prevodi cijelo Sveto pismo na

hrvatski. Svećenik Juraj Križanić propagira ekumenu i dospijeva u Sibir te pogiba u obrani Beča. U hrvatskim gradovima, osobito u Dalmaciji, kler osniva škole, sjemeništa i visoke akademije, gdje se odgaja buduća inteligencija. Josip II. i Marija Terezija ukidaju mnoge katoličke redove i nanose golemu štetu hrvatskoj prosvjeti. S jezofinizmom se instalira službeni klerikalizam, a Josip dobiva nadimak "car sakristan". Francuska revolucija krvavo obračunava sa svećenstvom, no ujedno stvara tzv. narodni kler. Njezini se odjeci donekle odrazuju i u Hrvatskoj. U ilirskom pokretu sudjeluju i mnogi svećenici te zagrebačka "crna škola" bez kleričkog nadmetanja.

U osnivanju hrvatskih kulturnih ustanova, kao što su Matica hrvatska, Sv. Jeronim, Hrvatsko sveučilište, Jugoslavenska akademija i sl., uvijek su pioniri i voditelji upravo svećenici. Kao veliki mecena ističe se J. J. Strossmayer, no on ulazi i u političko-stranačke borbe svoga vremena te tako otvara vrata političkom klerikalizmu. Bivši klerik Ante Starčević oštro reagira na rad "Joce Stroce" i daje hrvatskom političkom životu antiklerikalni ton. Podizanjem zagrebačke biskupije na čast nadbiskupije riječ Kaptol dobiva i politički prizvuk.

I u hrvatskom preporodu Istre i Dalmacije sudjeluju mnogi svećenici (Dobrića, Pavlinović, Prodan, Bijankini), ali bez klerikalnih pretenzija. Biskup Stadler u Sarajevu pokušava nanovo oživjeti stari hrvatski i katolički duh Bosne. Biskup Mahnić na Krku osniva hrvatski katolički pokret (Domagoj), čiji seniorat poslije pokazuje neke "klerikalne" crte (ulazak u politiku, Hrvatska pučka stranka). Pri stvaranju Jugoslavije 1918. neki su katolički svećenici, zaneseni bratstvom i jedinstvom, bili izgubili nacionalnu busolu i upuštali se u stranačko agitiranje. Pokušaj Vatikana da zaštiti hrvatske katolike i Crkvu uz pomoć konkordata nije uspio zbog oštrog protivljenja Srbske pravoslavne crkve da bi zadržala svoj svetosavski klerikalizam.

Teško razočarani kraljevskom Jugoslavijom, svećenici se okreću prema pravaškoj ili radićevskoj opoziciji. Većina ih je sa zadovoljstvom dočekala Nezavisnu Državu Hrvatsku, a samo manjina se je pokušala dočepati slasti klerikalizma. Pokušaj "prekrštavanja" pravoslavaca nije bila želja Katoličke crkve. Naprotiv, ona je učinila sve što je mogla da ga spriječi. Nadbiskup Štepinac je našao sjajnu ravnotežu između odanosti hrvatskoj državi, koju je radosno dočekao, i kritičnosti prema Pavelićevu režimu.

Titova Jugoslavija je nastojala likvidirati vjeru, Crkvu i njezin kler (Bleiburg, križni put, namještena suđenja, strijeljanja, oduzimanje posjeda, logori i ostale vrste represija), ali kad nije uspjela silom, promijenila je taktiku i pokušala je pridobiti "niži kler" korupcijom.

Organizirala je "narodna" svećenička udruženja i pružala im mnoge povlastice ne bi li ih udaljila od pape i biskupa. Na taj način je pogodovala svećeničkom kastinstvu izolirajući kler od naroda i prekidajući diplomatske odnose sa Svetom Stolicom. Izlazila je na ruku klericima koji su simpatizirali socijalizam (KS, TDKS). S druge strane, svećenici vjerni Crkvi i narodu međusobno su se još više povezivali i solidarizirali te pružali pasivni otpor komunističkoj diktaturi. Svojom promašenom politikom, stvarajući umjetnu režimsku klerikalizaciju, režim je postigao ono što nije želio, učvrstio je politizirani klerikalizam, a iznutra homogenizirao vjerni kler.

Nezaštićeni i ugroženi katolički laici bili su prisiljeni na pasivizaciju u crkvenome životu, morali su stajati daleko od Crkve da ne bi nastradali. Cijeli teret obrane vjere ostao je na svećeničkim leđima, pa se je time Crkva u Hrvatskoj još više "klerikalizirala".¹⁰ Zato joj je dobro došao II. vatikanski sabor s revalorizacijom laikata. No, dok je još uvijek vladalo komunističko jednoulje, laici su morali ostati u svome pasivnome stavu. Tek padom državnoga komunizma i "revolucijom svijeca", Europa s našom domovinom je odahnula od partijskoga terora, a Hrvatska ponovno stekla svoju slobodu i državnost.

U novome demokratskome sustavu Crkva uživa slobodu, kler više nije prisiljen zatvarati se u svoj staleški revir, a vjernici mogu također slobodno ispovijedati i promicati svoju vjeru. Naša je Crkva uvela pastoralna vijeća u župama i biskupijama, vjeronauk u školama uglavnom predavaju laici, žene rade u mnogim crkvenim uredima, izlaze laički listovi, na biskupijskim sinodama živo sudjeluju svjetovnjaci, niču novi katolički pokreti i skupine. Kardinal Kuharić je sazvao g. 1992. u Zagrebu prvi zbor vjernika iz cijele Hrvatske da se upoznaju i da stvore zajedničke planove za budući rad. U laičkom apostolatu, doduše, nije uvijek sve idealno, ali je napredak vidljiv.

Uglavnom, u našoj slobodnoj domovini i slobodnoj Crkvi danas nema nikakva razloga za pojavu ili podržavanje bilo kakvoga klerikalstva, ni unutarcrkvenoga ni političkoga.¹¹

¹⁰ Stoga je mogao 1972. god. Sibe Zaninović napisati ovu tvrdnju: "Klerikalizam je danas u hrvatskoj Crkvi sveobuhvatniji nego što je ikad bio" (*Marulić*, rujan 1972., pod naslovom *Apostolat laika*).

¹¹ Doduše, vazda se je, u svim vremenima i svim društvenim sustavima, našlo crkvenih službenika koji su se znali zalijetati u politiku. Tako je i u naše doba. Na jednoj su strani neki rodoljubni i državotvorni klerici koji vole miješati politiku i patriotizam, a na drugoj ljevičari, liberalni i "napredni" politikanti koji ne mogu bez strančarenja. Hvala Bogu, i jednih i drugih je malen broj i kao takvi ne mogu hrvatskome svećenstvu dati pečat klerikalaca.

Upravo dok sam ove redke umetao u svoj računalnik, dopao mi je u ruke novoizašli časopis *Nova Prisutnost*. U njemu se nalazi kratka tematska jedinica o klerikalizmu. Glavni urednik I. Supičić govori općenito o klerikalizmu, Ž. Mardešić o trima njegovim vidovima, a I. Pederin o njegovu historijatu. On kao primjer navodi Austro-ugarsku monarhiju, koja je imala privid klerikalne države, ali stvarno to nije bila.¹²

DEKLERIKALIZACIJA

Čovjek je, znamo, kvarljiva roba. Zbog toga može zlorabiti i svoje sposobnosti i svoje mogućnosti. Usporedno sa svim svojim dobrim sklonostima u njemu žive i one zle. Upravo zbog takve njegove krhkosti treba mu pomoć vjere i njezina svećenstva. No, zbog te iste krhkosti i svećenstvo je podložno slabocama. Kako će onda takav kler moći pomoći drugima? Nije li to nekakav "circulus vitiosus"? Nije, jer u igru ulazi i naš Stvoritelj služeći se svojim poslanicima i posrednicima. Oni djeluju uz pomoć božanske milosti. Svećeništvo je božanska ustanova, a ujedno i potreba ljudske duše, koja žudi za transcencijom. Svećenici jesu slabi ljudi, ali su okrijepljeni božanskom milošću. Iz te spoznaje proizlaze i neki postulati.

Prvi je poštivanje svećeništva i djelovanja svećenstva u Crkvi i društvu. Kada to djelovanje nije u redu i kad upada u klerikalizam, treba ga denuncirati i spriječiti. Dakako, najprije "in camera caritatis", a ne odmah vješati na velika zvana. Prije svakoga demaskiranja klerikalstva, valja provjeriti činjenice, a ne nastupati brzopleto i javno kod prve sumnje.

Kršćanski je puk s punim pravom osjetljiv na život i rad svojih pastira. U slučaju ne-pravilnosti njihova vladanja, najprije će upozoriti crkvene poglavare i nadzornike. To mu je i dužnost.

Pogrješke se klera ne smiju ideologizirati, tj. tražiti ih i kuditi iz ideoloških razloga, a isto tako ni svećenstvu pripisivati ideološke motive i namjere. Njihov je najčešći izvor ljudska slabost pojedinaca.

Jednaka slabost postoji i kod dijela samih laika, koji je onda žele kompenzirati željom za preuzimanjem kleričkih funkcija u svoju nadležnost. Naš ugledni katolički svjetovnjak Radovan Grgec je dobro zapazio: danas u Crkvi nastupa proces "inverzije funkcija".

¹² *Nova Prisutnost*, br. 1, g. 2003., str. 123-152.

Laici sve više traže kleričke funkcije, a klerici se posvjetovnjačaju odijelom i djelom te se posvećuju laičkim poslovima.¹³

Nije u redu kad se svećenstvu predbacuje i podmeće klerikalizam gdje ga uopće nema. U društvenom i crkvenom životu se često događaju nesporazumi. Na jednoj ili obje strane vlada neznanje ili možda uvriježene predrasude. U tim je nejasnim ili konfliktnim situacijama potrebno uzajamno povjerenje, strpljivost i dijalog.

Ljudi su skloni generaliziranju, pa propuste, pogriješke i grijeha jednoga ili nekolicine rado pridijevaju svima iz toga kruga. Na temelju toga stvaraju opće sudove, poopćavaju pojedinačno, ovjekovjećuju povremeno te grade stereotipove i klišeje. To nije ni pošteno ni produktivno.

Još bih nadodao dvije preporuke, i to na račun klera. Prvo: svećenici moraju stalno držati na pameti da su službenici laika i da je njihov poziv *služenje* i samo služenje, a ne nikakvo gospodovanje. I sam papa sebe zove "servus servorum Dei". Drugo: svi oni koji su na istaknutom položaju trebaju biti spremni na kritike i negodovanje. U svakoj kritici moraju potražiti barem zrnice istine ako ga ima (a po svoj prilici ima). Onaj koji druge poučava treba se dati i sam poučiti.¹⁴ A najbolja zaštita od svih sumnja, ogovaranja i kleveta jest neporočan, uzoran i krepostan život svećenika. Taj se u žargonu Crkve i asketike zove svetost. Jedino čestit, marljiv, zauzet, požrtvovan i svet svećenik može časno ispuniti svoje poslanje.¹⁵

Zar time ne upadamo u napast elitizma? Ne, jer elitizam je proračunato isticanje samovrijednosti, a svećeniku je njegov uzvišeni rad obavljati u skromnosti i poniznosti. Uostalom, ako je elitizam nešto zlo, moralna i profesionalna *e l i t n o s t* je nešto najbolje što se može poželjeti za svećenika. Svugdje i svagda je potrebna elita, ali bez elitizma.

¹³ Marulić, br. 2, g. 1987., str. 121.

¹⁴ Poznata je ona izreka da "čovjek i tovar skupa znaju više nego sam čovjek".

¹⁵ Prigodom ređenja Abbé Pierra u Lyonu, o. De Lubac mu je darovao svoju knjigu *Catholicisme* s posvetom: "Kad sutra budete ležali pred oltarom katedrale, neka vaša jedina molitva Duhu Svetome bude: Udijeli mi antiklerikalstvo svetaca!" Kad mu je kasnije Abbé Pierre zahvaljivao na posveti, De Lubac mu je dodao: "Ali, pazite, ja sam napisao 'l' anticléricalisme des saints'". (B. Chevallier, *L'abbé Pierre*. 3. izd. Centurion, Paris, 1987., str. 56).

Literatura:

- AA. VV., *Religione e potere*, Marietti, Torino, 1981.
AA. VV., *Laici – Chierici: dualismo ecclesiologico ?* Ofset, Palermo, 1986.
Biggar N., *Theological politics*, Latimer House, Oxford, 1988.
Canobbio G., *Laici o cristiani ?* Ed., 2. Queriniana, 1997.
Carré A. M., *Le sacerdoce des laïcs*. Spes, Paris, 1960.
Carré A. M., *Prêtres et Laïcs, Apôtres de Jésus-Christ*, Spes, Paris, 1961.
Chantraine G., *Les laïcs, chrétiens dans le monde*, Fayard, Paris, 1987.
Karrer L., *Aufbruch der Christen. Das Ende der klerikalen Kirche*, Kösel, München, 1989.
Koch K., *Kirche der Laien*. Kanisius, Konstanz, 1991.
Löne K. E., *Politischer Katholizismus in XIX und XX Jhr*, Frankfurt, 1986.
Nodilo N., *Protiv klerikalizma*. Povij. Dr. NRH, Zagreb, 1954.
Maštruko I., *Katoličanstvo i politika*, Cekade, Zagreb, 1988.
Polegubić A., *Laici u Crkvi i društvu u Hrvatskoj od 1900.*, Lepuri, 1999.
Prodi P. (a cura), *Cristianesimo e potere*, EDB, Bologna, 1986.
Rosato Ph., *Priesthood of the Baptized and Priesthood of the Ordained* (u časopisu *Gregorianum*), br. 1-2, g. 1968., Roma.
Thomé J., *Der mündige Christ*. 2. izd. Knecht, Frankfurt, 1968.
Vušković B., Vrcan S., *Raspeto katoličanstvo*, Naše teme, Zagreb, 1980.

WHAT IS CLERICALISM ?

Summary

The Author is searching for the many meanings of the term clericalism. First he investigates etymology and history of term. Then he describes its manifestations in the world and in Croatia. Finally, there are some pieces of advice for the process of declericalization.

Key words: clergy, clergyman, clericalism, meanings, Church's constitution, God's people, laicism, declericalization.